

סימן טו

טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

פתיחה

במשנה נאמר שיש לטבול ידיים במקווה לפני אכילת קדשים. דין זה, שהתקבל להלכה על ידי הראשונים, מעורר קושי על תיאור סדר ליל פסח, שבו נוטלים ידיים פעמיים אך לא מוזכרת טבילה של הידיים במקווה. הסימן הנכחי יוקדש לנסיונות ליישוב קושי זה, שהתעורר על ידי המקדש דוד.

לאחר כשישה הסברים שלכאורה יש בהם קשיים שונים, יוצע שבלייל פסח אין חיוב טבילת ידיים משום שכולם כבר נטהרו בטבילת הגוף כולו לפני כניסת החג, והחיוב בנטילת ידיים אינו בגלל טומאה ממשית או היסח דעת שיוצר טומאה ממשית, אלא בגלל חשש לכלוך בעלמא, שנחשב גם הוא לסוג של טומאה.

א. דין טבילת ידיים לקדשים והקושיה המתעוררת ממנו על סדר פסח

מחלוקת בירושלמי

נאמר במשנה (חגיגה א, ה):

נוטלין לידיים לחולין ולמעשר ולתרומה, ולקודש מטבילין, ולחטאת – אם נטמאו ידיו נטמא גופו.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

בביאור דברי המשנה, נחלקו האמוראים בירושלמי (חגיגה שם) :
כל הן דתנינן מטבילין – בארבעים סאה אגן קיימין. והא תנינן : הנוטל ידיו
למקדש צריך רביעית! א"ר לעזר : כאן בידיים טמאות וכאן בידיים טהורות.
א"ר חנינא בריה דר' הלל : אפילו תימר כאן וכאן בידיים טהורות כאן וכאן
בידיים טמאות – כאן בקודשי מקדש המקודשין וכאן בחולין שנעשו על גב
הקדש.
כלומר : לפי רבי אלעזר רק ידיים שנטמאו בוודאות צריכות טבילה בארבעים
סאה, אבל בסתם ידיים די להם בנטילה בכלי שיש בו רביעית. ואילו לפי רבי
חנינא ב"ר הלל גם ידיים טהורות ('סתם ידיים') צריכות טבילה בארבעים סאה
לשם אכילת קדשים.

דברי הראשונים

רש"י בפירושו לבבלי (חגיגה יח, א) נקט כפירוש ר' חנינא בירושלמי :
נוטלין לידיים לחולין ולמעשר ולתרומה – די להן בנטילה דכלי שאין בו אלא
רביעית מים. ולקודש מטבילין – אבל לאכול שלמים או חטאת ואשם לכהנים
יש מעלה, שצריך להטביל ידים בארבעים סאה, **ואף על פי שאינן אלא סתם
ידיים** שלא נגעו בטומאה דאורייתא המטמאה את כל הגוף.

לדעת רש"י, כל עוד לא נגעו הידיים בטומאה המטמאת את כל הגוף, דינן
כסתם ידיים – בין אם ידוע שנגעו בדברים שאינם מטמאים את כל הגוף (כגון
כתבי הקודש) ובין אם לא השגחו עליהם כלל, ובכל מקרה הן חייבות טבילה
לקדשים.

זאת, בשונה מהפירוש שהובא בפסקי התוס' (שם אות כב), שמתאים לדעת
רבי אלעזר בירושלמי :

מטבילים לקדש – אם נגעו ידים בספר או בדבר הפוסלן, אבל **סתם ידיים סגי
בנטילת ידיים ברביעית.**

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

אף המאירי (שם ד"ה אמר המאירי נוטלין) נקט שלסתם ידיים די בנטילה ברביעית ואין צורך בטבילה.¹

מדברי הרמב"ם נראה בבירור שסתם ידיים חייבות טבילה לקדשים, שכן כתב (הל' שאר אבות הטומאות יג, ג):

היו ידיו טהורות לתרומה והסיע את לבו מלאכול, אף על פי שיאמר: יודע אני שלא נטמאו ידי, הרי ידיו טמאות בהיסח הדעת, שהידים עסקניות. אם לתרומה כן, קל וחומר לקדש, שכל המסיח דעתו צריך טבילה.

דין היסח דעת מקורו במשנה בטהרות (ז, ח) העוסקת בטהרת הידיים לתרומה, ושם מבואר ש'היסח הדעת' מחיל אפילו על ידיים נטולות דין של 'סתם ידיים' ומחייב נטילה חוזרת. הרמב"ם מוסיף על דברי המשנה מסברה שהוא הדין לעניין חובת טבילה לקדשים, ומכאן ברור שלדעתו 'סתם ידיים' חייבות בטבילה.²

בהקדמת הרמב"ם למסכת ידיים מבואר להדיא שדין הטבילה לקודש נאמר גם בסתם ידיים:

אבל לקדש אינה מספיקה נטילת ידים אלא טבילת ידים, בין שהיו ידיו טמאות או סתם ידים – הרי זה מטביל, כמו שנתבאר בשני דחגיגה באמרם 'ולקדש מטבילין'.

---

1. וכך כתב: 'משנה זו לא באה על טומאת סתם שהידיים סתם שניות הן, מכל מקום די להם בנטילה לטומאה סתם, אפילו לקדש ולחטאת [...] ויש מפרשים שאף בסתם ידים חלוקים על מעלות אלו; שמאחר שהידיים שניות, אין לנו ולידיעתו כלום [...] וראשון נראה לי'. במהדורה הראשונה של מאמר זה (מעלין בקודש לו, עמ' 187) טעיתי וכתבתי שהמאירי מצריך טבילה גם בסתם ידיים, ותוהה אני על הראשונות, ותמהני כיצד הבנתי כן בדבריו. תודתי לרב עזריה אריאל שליט"א שהעמידני על הטעות.

2. ונראה שלדעת רבי אלעזר שפטר סתם ידיים מטבילה לקדשים אין כאן קל וחומר שהרי כל עיקר דין טבילת ידיים לקדשים הרי הוא מעלה יתירה שעשו חכמים בקדשים ואין להחיל עליה דין סתם ידיים, ובוודאי לא בגלל היסח דעת.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

אמנם במקום אחר (ה' שאר אבות הטומאות ח, ז) כתב הרמב"ם :
מי שנטמאת ידו אחת ונגעה באחרת – האחרת טהורה, ונוטל את הטמאה ודיו.
במה דברים אמורים – לתרומה, אבל לקדש אם נטמאת ידו אחת ונגע בשניה,
טימאה, ושתיהן צריכות טבילה לקדש, אבל לתרומה, בנטילת ידיים בלבד
יטהרו ידיו.

ולכאורה ניתן היה לדייק מדבריו שאלמלא נגעה היד הטמאה בחברתה אין
צריך לנוטלה, משום שישתם ידיים פטורות מטבילה, אך לפי האמור לעיל יש
לבאר את דברי הרמב"ם הללו במי שטבל ידיו כבר לאכילת קדשים ולאחר מכן
נטמאה ידו האחת בטומאה דרבנן, המטמאת רק את הידיים. ויעוין עוד בדברי
הרמב"ם בפיהמ"ש (חגיגה ב, ה ומקוואות א, ז).

הרא"ש בהקדמתו למסכת ידיים העתיק את דברי הרמב"ם בהקדמתו
למסכת ידיים הנ"ל.

קושיית המקדש דוד

לאור זאת, הקשה במקדש דוד (טהרות מה, א ד"ה אך) מדוע לא הזכיר
הרמב"ם את טבילת הידיים בתיאורו המפורט לסדר פסח.³ וקושי זה קשה קצת
על דברי חז"ל עצמם במשנה ובגמרא שלא הזכירו טבילה זו, אך במיוחד הוא
קשה על הרמב"ם שתיאר במפורט את כל שלבי סדר פסח בזמן הבית ופָּסַח על
טבילת הידיים. וכך כתב המקדש דוד :

אך בזה יש לעיין על הרמב"ם ז"ל בסדר ערב הפסח, שכתב (ה' חמץ ומצה ח,
ו) : 'ואחר כך מברך על נטילת ידיים, ונוטל ידיו שניה כו', ומברך המוציא כו',
(ובהלכה ז) ואחר כך מברך על אכילת הזבח ואוכל בשר חגיגת י"ד, ומברך על
אכילת פסח ואוכל מגופו של פסח כו"', עיין שם. ויש לעיין, הא נטילה לא מהני
לקדשים, וצריך דוקא טבילה (חגיגה יח, ב), ואמאי לא קאמר שקודם אכילת
הזבח והפסח מטביל ידיו במקוה של מ' סאה.

---

3. וכן התקשה האדמו"ר מטאלנא (בקובץ בית אהרן וישראל פח [תש"ס] עמ' כח), ונשאר בצ"ע.
ודברי המקדש דוד הובאו בקצרה בשערי דעת (ח"ב פ"ה הערה 299).

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

והנה, אפשר היה לומר דזה דלקדש מטבילין הוא דוקא בנטמאו ידיו ודאי, ולא בסתם ידיים, ובירושלמי חגיגה פ"ב הלכה ה' אמרינן כן לחד תירוצא, ולאידך תירוצא שם אף סתם ידיים צריכים טבילה לקדש, עיין שם. אך הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למסכת ידיים כתב להדיא דאף סתם ידיים שאינו יודע אם נטמאו צריכים טבילה לקדש, עיין שם. וצ"ע.

מלבד זאת קשה, דאי איתא שנוטלים ידיים לאכילת הקרבן, הדבר אמור לייתר את נטילת הידיים שנוטלים למצה, ומדוע נקטה המשנה בסתמא שיש ליטול ידיים למצה, ולא סמכה על טבילת הידיים שבהכרח מתבצעת קודם לכן?

ב. הסברים שונים לשיטת הרמב"ם

הסבר הרב אליעזר פישוהוף

בהערות נתיבי דעת (על המקדש דוד שם [מהד' זכריש] אות ד*) כתב ליישב בשם הרב אליעזר פישוהוף, שהסיבה שלא הוזכרה טבילת ידיים לפני אכילת הזבח והפסח היא ש'בלאו הכי טבל ידיו כבר בתחילת הסעודה מחמת הנגיעה בבשר הקדש, וטבילה זו עולה לו. ועל הקושי ממה שצריך ליטול ידיים פעמיים במהלך ליל הסדר, ואין אומרים שהנטילה הראשונה תעלה לו, תירץ שיש לחלק בין שני עניינים שונים: היסח דעת שיוצר חשש טומאה, והיסח דעת שיוצר הפרדה בין מצוות שונות. הנחת היסוד היא **שבלייל הסדר האדם שומר על טהרת ידיו ואין היסח דעת שיוצר חשש טומאה, ולכן הטבילה שטבל בתחילת ליל הסדר מספיקה לאכילת הקרבן בהמשך הלילה ובסופו**. לעומת זאת, כדי שהנטילה שנטל בתחילת הסדר לאכילת דבר שטיבולו במשקה תעלה לאכילת המצות, יש צורך להצמיד את שתי האכילות זו לזו בלי להסיח את הדעת. ולא משום חשש טומאה, אלא משום 'דתקנת נטילת ידיים לפת ותקנת נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה, תרי תקנות הן. ואמנם אם נטל ידיו פעם אחת, מהני גם לזה וגם לזה, אבל אם נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ואחר כך הסיח דעתו מאכילה, ובא לאכול פת, הרי חלה עליו שוב חובת נטילה לפת, ואע"פ שיודע שידיו טהורות'.

דברי הרב פישוהוף הובאו ביתר הרחבה בעלון שאל נא (בהוצאת מכון תורת הטהרה; גיליון ג, אב-אלול תשע"ז, עמ' ז). וכעין זה כתבו לתרץ בהגדה של פסח לימי בית המקדש השלישי (עמ' עב הערה ע): 'דמיירי באופן שכבר טבלו ידיהם קודם הסעודה', ובספר והשב את העבודה (פ"ט הערה קיא): 'דלכאורה כל אחד היה טובל ידיו קודם תחילת הסדר'.

והנה, לכאורה ישנם מספר קשיים בהסבר זה: ראשית, בגמרא (פסחים קטו, א) מבואר שהנטילה השנייה נתקנה מחשש טומאה, ולא בגלל היסח דעת כשלעצמו. דהגמרא מקשה: 'למה לי נטילת ידים תרי זימני, הא משא ליה ידיה חדא זימנא', ומתרצת: 'כיון דבעי למימר אגדתא והלילא, דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע'. והראשונים ביארו שחוששים שנגע בבשרו או שחוששים שנגע בדבר טינוף: כן כתבו הר"י (כה, א בדפיו), ר"ח (ד"ה אדבריה), רש"י (ד"ה אסחיה), רשב"ם (ד"ה אסחיה), מחזור ויטרי (סי' נו), פסקי הר"ד (שם), הר"י מלוניל (פירוש הגמרא שם ד"ה נטל), משמעות הרשב"א (שו"ת א, קצב-קצג), המאירי (ד"ה אע"פ), הרא"ש (שם י, כו; י, כח; סדר פסח בקצרה; שו"ת יד, ה), הר"ן (חי' שם ד"ה דלמא), הפרדס (נביו, שער המעשה ד"ה ואחר) ורבינו מנוח (הלי' חמץ ומצה ח, ג). וראשונים נוספים גרסו תיבת 'ונגע' בלי לפרש במה נגע: המנהיג (הלי' פסח עמ' תפח) ומהר"ם חלאוה (שם ד"ה נטל). והרב פישוהוף לדרכו נדחק לומר שהרמב"ם לא גרס תיבת 'נגע', ולא פירש את החשש ככל הראשונים הללו.⁴ ובדבריו נזכרו רק הר"י ר"ח ורש"י, אך כאמור מדובר בראשונים רבים מאוד. ולפי זה נמצא שהחשש הוא מטומאה, ולא מהיסח דעת כשלעצמו. וכן הנוסח ברוב כתבי היד של הגמרא.⁵ וקשה לומר שהרמב"ם הלך בדרך שונה מכל הנך.

---

4. וצ"ח לתוס' (ברכות מב, א ד"ה אלי) שמשמע מהם שלא גרסו 'ונגע'. אמנם נראה שאין מדבריהם ראיה שלא גרסו תיבה זו, דהם העתיקו רק את הנצרך להם, והוא שהיה היסח הדעת המצריך ברכה, ולא טרחו להעתיק את דברי הגמרא בשלמותם.

5. מינכן 95, קולומביה, אנאלאו, בהמ"ל נ"י, וטי' 125. ובשני כ"י ליתא: מינכן 6, וטי' 109.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

שנית, הרמב"ם (הלי' ברכות ו, יז) כתב:

נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהן לכל היום, ואינו צריך ליטול את ידיו לכל אכילה ואכילה; והוא שלא הסיח דעתו מהן, אבל אם הסיח דעתו מהן, צריך ליטול ידיו בכל עת שצריך נטילה.

והרי כאן לא מדובר על שתי תקנות שונות שהיסח הדעת מונע מהן להצטרף, אלא על נטילה שמעיקרא נעשתה לצורך אכילת פת, ובכל זאת צריך להימנע מהיסח דעת. ולכאורה מוכח מזה שהיסח הדעת לא רק מפריד בין תקנות שונות, אלא מפריד בין הנטילה ובין האכילה שאחריה. והרב פישאוף כתב ליישב, שמלשון הרמב"ם נראה שהיסח הדעת כשלעצמו פוסל, ובשונה מרש"י (חולין קו, ב ד"ה ומתנה) שכתב שהיסח הדעת הוא מטומאה: 'ובלבד שיזהר מלטנפם ומלטמאם'. ונראה שכוונתו לדייק זאת מכך שהרמב"ם לא הזכיר טומאה. אך לכאורה לא ברור כיצד מיושב הקושי, דסוף סוף חזינן שהיסח הדעת פוסל את הנטילה אף כשנעשתה מעיקרא לצורך אכילת פת.

מלבד זאת, לכאורה קשה מאוד לומר שהיסח הדעת אינו מחשש לטומאה, דהא במקור הדין דנטילת ידיים שחרית המועילה לכל היום (חולין קו, ב) כלל לא נזכר שאין להסיח דעתו, ומקור דברי הרמב"ם בעניין זה הוא במשנה (טהרות ז, ח), וכפי שכתב הכס"מ על אתר. ובמשנה זו מבואר להדיא שהיסח הדעת פוסל משום חשש טומאה:

מי שהיה טהור והסיע את לבו מלאכול – רבי יהודה מטהר, שדרך טמאין פורשין ממנו, וחכמים מטמאים. היו ידיו טהורות והסיע את לבו מלאכול – אף על פי שאמר יודע אני שלא נטמאו ידי, ידיו טמאות, שהידים עסקניות.

הרמב"ם בפירושו למשנה זו כתב:

הידים, הכל מודים שהן מתטמאות בהסח הדעת לענין התרומה. וטעם הדבר, כמו שאמר שהידים עסקניות, כלומר מרבות למשמש, **ושמא נגע בטומאה ולא ידע**. וזה מכלל שמונה עשר דבר שגזרו, שהידים פוסלין את התרומה ואף על פי שאין ידוע להן טומאה.

לכאורה אין בלשון הרמב"ם בהלכות כדי ללמד שהוא הבין את מהות היסח הדעת בשונה מהמשנה ומדבריו בפירוש המשנה. מלבד זאת, גם כאן לא מדובר רק על רש"י אלא על ראשונים רבים שהעתיקו בהסכמה את דברי רש"י: הראב"ה (תשובות סי' א'קט) האו"ז (א, עד), הרשב"א (שם ד"ה אמר; תורת הבית הארוך ב"ו ש"א, דף עב ע"א), הריטב"א (שם ד"ה אמר), הרא"ש (שם ח, יב; שו"ת מח, ה), הר"ן (חי' שם ד"ה אמר), רבינו ירוחם (נט"ז ח"ו, דף קמו ע"ג) הטור (או"ח סי' קעד), הנמוקי יוסף (שם ד"ה ובלבד) וההגהות אשרי (ברכות ב, יא הגהה א). וצריך לומר שהרמב"ם נחלק על כל הראשונים הללו, וזה דוחק. ובדברי הרשב"א והטור מבואר שהבינו שרש"י והרמב"ם לדבר אחד נתכוונו, וכן מבואר בדברי הכס"מ שם.

שלישית, לכאורה לפי דרכו של הרב פישוהוף יש קושי בהבנת מהות היסח הדעת שמצריך נטילה שנייה למי שנטל ידיו לכרפס. דבשלמא לרש"י וסיעתו, היסח הדעת הוא כזה שיוצר חשש שהידיים נגעו בדבר המטמא או המטנף אותו. אך לפי הבנת הרב פישוהוף ברמב"ם, שהיסח הדעת פוסל אף כשהידיים נשמרו מטומאה, לא ברור מהי מהותו של היסח דעת זה, ומה מגדיר אותו. ואולי הבין הרב פישוהוף שהיסח הדעת היינו שהאדם עוסק בדבר שאינו אכילה. אך לכאורה יש בזה קושי, דאם סתם נטילה בתחילת היום מהניא, מדוע הנטילה לכרפס לא מהניא. וצריך לומר שעצם העובדה שמקיימים בנטילה מצווה אחרת מפחיתה מהיכולת שלה לעלות גם לנטילה דמצה. אך לכאורה לא ברור מה סברת הדבר.

רביעית, עיקר הסברו של הרב פישוהוף הוא שטבילת הידיים 'לא הוי מסדר ליל הפסח'. ולכאורה הדבר אינו מובן, דסוף סוף יש צורך בטבילה אחת כחלק מליל הפסח. ואף אם נוקטים שהיסח הדעת אינו פוסל ואין צריך לטבול פעם נוספת אחרי שטבל בתחילה, אין זה מבטל את הצורך לטבול ידיים עכ"פ בתחילת ליל הסדר. ואולי הבין הרב פישוהוף שהטבילה הראשונה נעשית הרבה לפני ליל הסדר, כאשר שוחטים את הקרבן או כאשר מוליכים אותו מהעזרה אל מקום אכילתו. אך זה לכאורה אינו מוכרח, דאין דין שאוכלי הקרבן הם אלה ששוחטים או מוליכים אותו, ובהחלט קיימת אפשרות שאדם אחר הוליד את הקרבן ועתה האוכלים צריכים לטבול את ידיהם. וגם אי נימא שראש

החבורה מוליך את הקרבן, סוף סוף שאר בני החבורה לא מוליכים אותו, ועליהם לטבול כחלק מסדר ליל הפסח.

הסבר האורה ושמחה

בספר אורה ושמחה (בראנדסדורפר; על הרמב"ם הל' חמץ ומצה ח, ו אות ב) כתב הסבר דומה במקצת להסברו של הרב פישוף, והוא שיש הבדל מהותי בין נטילת ידיים לאכילת פת חולין ובין נטילה לתרומה וכן טבילת ידיים לאכילת קודש: 'דנטילת ידיים לאכילה אינו לטהר הידים, אלא יש דין לאכול בידים נטולות. מה שאין כן נטילת ידיים לקודש ולתרומה הוא משום טהרת ידיים'. ואת זה ביסס על דברי הגר"ח מבריסק בחידושו לש"ס (סי' קמג; על פסחים מו, א), שהגדיר כך את מהות נטילת ידיים. ולפי זה כתב האורה ושמחה שהיסח הדעת שנוצר באמירת ההגדה מצריך נטילת ידיים לאכילת המצה, אך לא מצריך טבילת ידיים לאכילת הפסח. וכך נכתב בחידושי הגר"ח שם:

הרמב"ם ס"ל דהנטילה דחולין אינה מעין נטילה דתרומה, שהיא מעשה טהרה והיתר, אלא דהוא דין מעשה מצוה שתקנו חכמים ליטול ידיו לאכילה. ולכן בתרומה שהוא מעשה טהרה, וכל דינה היא להפקיע טומאת הידים, לא בעינן לזה, רק שלא יהיה על הידים טומאה. אולם בחולין, דדין הנטילה היא מעשה מצוה ליטול ידיו לאכילה, ואין זה טהרה והיתר איסורין, אלא דין מצוה הפירוש שחייבו חכמים שיהיו ידיו נטולות לאכילה – על כן צריך לאכילה החפצא דידיים נטולות, מה שאין כן בתרומה דאינו אלא מתיר ומטהר, בזה אין הדין שצריך חפצא דידיים נטולות, ולא שייך זה אלא בחולין, שהנטילה היא מעשה מצוה ולא מטהר.

אמנם לכאורה גם בזה יש דחקים: ראשית, לא ברור מה הגדרתן ומהותן של 'ידיים נטולות', ומה ההבדל בפועל בין ובין ידיים שאינן נטולות. אם מהותה של הנטילה לחולין 'אין זה טהרה', אזי מדוע שנטילה זו תופקע כאשר יש חשש שהאדם נגע במקום טמא או מלוכלך? ומהו המדד שעל פיו נקבע מתי יד הופכת בחזרה מנטולה לאינה נטולה? שנית, הרמב"ם התנסח בלשון דומה מאוד ביחס לנטילת לחולין ולתרומה: ביחס לחולין כתב (הל' חמץ ומצה ח, ו): 'נוטל ידיו שניה שהרי הסיח דעתו', וביחס לתרומה כתב (פיהמ"ש טהרות ז, ח הנ"ל): 'הידיים, הכל מודים שהן מתטמאות בהסח הדעת לענין התרומה'. ובפשטות

תה

נראה שהמושג היסח הדעת מתפרש באותו אופן בשני המקומות, והיסח דעת זה מצריך נטילה בין בחולין ובין בתרומה. שלישית, במקום אחר (הל' מטמאי משכב ומושב י, א) פירט הרמב"ם מהם דברי חבירות, ובין היתר כתב: 'ויזהר בנטילת ידים ובטהרתן'. ומשמע שהנטילה לחולין מטהרת את הידיים.

כדי ליישב את הקושי השני והשלישי, היה נראה לומר שמה שכתוב 'אין זה טהרה' אין הכוונה לומר שהנטילה לא נועדה כלל לטהרה, אלא שלא נועדה רק לטהרה. וכך נראה גם מדברי הגר"ח שם לעיל מינה שיש שני דינים בנטילת ידיים לחולין, שהביא את דברי הרמב"ם (הל' ברכות ו, א) וכתב שהרמב"ם 'כתב ב' הטעמים דנטילת ידים: משום טומאה ומשום לכלוך'. ולפי זה היה ניתן להבין שמצד ההיבט של הטהרה אכן קיים דמיון בין נטילה לחולין לנטילה לתרומה, ובשתייהן קיימת מגמה של העלאה מטומאה לטהרה, אלא שבנטילה לחולין יש היבט נוסף של ידיים נטולות, שעליו נאמר 'אין זה טהרה'. אך מהלשון: 'אינה מעין נטילה דתרומה, שהיא מעשה טהרה והיתר', נראה שאין חפיפה בין הנטילה לחולין לנטילה לתרומה. ואולי המעתיק לא דק. וכידוע, חידושי הגר"ח על הש"ס לא נכתבו ולא נערכו על ידי הגר"ח ואף לא על ידי בניו. ומיהו הקושי הראשון עדיין קיים, דלא הוגדר מהן ידיים נטולות. ואין לומר שנטולות היינו נקיות מלכלוך, וכדמשמע מלשון הגר"ח הנ"ל שאלו הם שני הדינים. דהא אי איתא שזו מהות הנטולות, לא היה לו לגר"ח להפריד בין נטילה שהיא מעשה טהרה לנטילה שהיא מצווה עצמית. דהא גם ניקוי מלכלוך הוא מכשיר ומטהר ולא מצווה עצמית. וצ"ע.

ומכל מקום, מבואר בגמרא שהנטילה בליל הסדר נובעת מכך שהיה היסח הדעת. ומלשון הרמב"ם הנ"ל מפורש יוצא שהיסח הדעת מצריך נטילה לתרומה, ולכאורה די בזה כדי לשלול את האפשרות לומר שהיסח הדעת מצריך נטילה רק לחולין ולא לתרומה וקדשים, שהיא לכאורה האפשרות שהעלה האורה ושמחה. ומלבד זאת קשה שגם לפי דברי האורה ושמחה, סוף סוף מתבצעת טבילת ידיים לצורך אכילת הפסח, ועדיין קשה שחז"ל והרמב"ם לא הזכירו כלל את קיומה של טבילה זו, וכעין הקושי הרביעי הנ"ל על הסבר הרב פישהוף.

הסבר הרחב ידיים

בספר רחב ידיים (בלייער; עמ' יג ד"ה ואולי) האריך בביאור שיטת הרמב"ם ושיטת רש"י בעניין טבילת ידיים לקודש,⁶ ובהמשך לדבריו הציע ליישב גם את קושיית המקדש דוד מהשמטת טבילת ידיים בתיאורו של הרמב"ם לסדר פסח:

6. בין דבריו דן הוא בטעם לאי-הגבהת בשר הפסח בזמן המקדש. בגמרא (פסחים קטז, ב) נאמר: 'אמר רבא: מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה. בשר אין צריך להגביה, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ'. והרמב"ם (הל' חמץ ומצה ח, ד) כתב: 'ומחזיר השלחן לפניו ואומר: פסח זה שאנו אוכלין, על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: 'ואמרתם זבח פסח הוא לה''; ומגביה המרור בידו ואומר: מרור זה שאנו אוכלין [...] ומגביה המצה בידו ואומר: מצה זו שאנו אוכלין [...] ובזמן הזה אומר: פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים'.

מדברי הרמב"ם מפורש יוצא שגם בזמן הבית אין מגביהים את הפסח, אלא רק את המצה והמרור. ולכאורה דברי רבא לא באו אלא למנוע מהגבהת בשר שלא בזמן הבית, שדווקא אז הוא נראה כאוכל קדשים בחוץ, ולא מהגבהת בשר הפסח בזמן הבית. ובספר רחב ידיים (עמ' יד ד"ה ובעמדי) כתב שהטעם לכך הוא שידיו טמאות ולכן אינו יכול להגביה את הפסח. אמנם כבר הקשה עליו בספר אורה ושמחה (בראנדסדורפר; על הרמב"ם הל' חמץ ומצה ח, ד אות א סוד"ה וראיתי בספר) שאם הידיים טמאות לקודש, היה צורך להטבילן לפני אכילת הפסח, והרי הרמב"ם לא הזכיר טבילה לפני האכילה.

ובאמת נראה יותר שדברי הרמב"ם הללו אינם עניין לנידונו, וטעמו הוא כמבואר בספר כרוב ממשח (אלפסי; על הרמב"ם הל' חמץ ומצה שם): ולי יראה דרבינו מפרש בדברי רבא שאמר אין צריך היינו אף בזמן שבית המקדש קיים, דאי לאו הכי היה לו לומר אסור להגביה. אלא ודאי דדברי רבא קאי אזמן שבית המקדש קיים. והיינו טעמא, דוקא מצה זכר לחירות ומרור זכר לוימרור צריך להגביה. ועוד, דגופו של כבש אין שייך להגביהו כולו. ולזה דוקא מצה ומרור. אחר הדברים האלה, כתב לי הרב הלל בן שלמה שליט"א: 'מלשון הגמרא שלפנינו נראה שישנם שני טעמים: (א) אין צורך להגביה. (ב) ולא עוד אלא שנראה וכו'. ולפי הטעם השני, יש איסור להגביה (או על כל פנים מן הראוי להימנע מכך). ולכן ניתן לבאר כמו שכתב בכרוב ממשח, שהטעם הראשון שאין צורך בכך, נאמר על זמן הבית, ואילו הטעם השני, נאמר על זמן החורבן. ברי"ף וברא"ש נראה שנקטו רק את הטעם השני, וגרסו: 'אין צריך להגביה שמא יאמרו בשר זה לפסח' (וכפי שמרחיב בשו"ת מהרי"ל סימן נח, בביאור שיטת הסמ"ג והגאונים, שלא גרסו את המילים 'ולא עוד', שאין לחשוש בבהמה שחווטה לומר על בשרה שהוא לפסח). גם בראשונים רבים אחרים אנו מוצאים חשש זה (אלא שלרש"י חשש שנראה כמקדיש, ולרשב"ם, שהקדיש

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

דאין זה הלכה באכילת הקרבן כמו שיטת רש"י, רק הוא הלכה בטומאת ידיים שכדי לסלק טומאתן בעי טבילה. ושם לא מיירי, רק מה ששייך לעיקר קרבן גרידא, כמו שאר דברים שזכר שם, כמו ברכה ועל השובע. על כן לא נזכר שם.

לכאורה גם בהסבר זה יש קושי, דסוף סוף אם יש צורך בטבילה לפני אכילת הפסח, היה על הרמב"ם להזכיר זאת – בין אם יסוד הדין הוא בכך שהקרבן צריך להיות טהור כפי שהבין הרחב ידיים בדעת רש"י, ובין אם יסוד הדין הוא בכך שידיו של האדם צריכות להיות טהורות בעת האכילה. והרי עניינו של הרמב"ם לתאר את סדר פסח ולא רק את מה ששייך לעיקר קרבן, והוא מזכיר את נטילת הידיים שלפני ברכת המזון (ה"י) ואת ברכת בורא פרי הגפן על הכוסות השונות (מלבד כוס שלישי שאולי הדבר כלול במה שכתב שמברך עליו ברכת המזון). ואם גם הטבילה היא חלק מסדר פסח, קשה לכאורה לומר שמקומה נפקד מתיאור מפורט זה רק מכיוון שהיא הלכה בטומאת ידיים ולא דין בעיקר הקרבן.

עוד כתב הרחב ידיים (שם ד"ה ויש) ביישוב דברי הרמב"ם, שחזר בו מדבריו בפירוש המשנה, ובמשנה תורה (הל' שאר אבות הטומאה פרק ח) נקט שדין טבילת ידיים לקודש לא נאמר בסתם ידיים אלא דווקא בידיים שנטמאו. אך לכאורה אין ביסוס מספיק בדברי הרמב"ם במשנה תורה לכך שהוא חזר בו מדבריו בפירוש המשנה, ואדרבה, מדבריו שם בפרק יג לעניין היסח דעת מוכח שלא כך.

קודם לכן; ולרש"י ותוספות הסוברים שאסור גם בשחוטא לומר שבשר זה לפסח, ההגבהה היא ממש איסור. הרמב"ם אינו מזכיר את ההגבהה, אך גם אינו מזכיר איסור להגביה. נראה, כי דבריו הם בהתאם לשיטתו, שאינו מזכיר כלל את האיסור לומר על בשר שהוא לפסח, וכנראה בהתאם לפירוש רבינו חננאל על הסוגיה (פסחים נג, ב), שאין לחשוש לכך, שאדם לא מתנדב בשר לקרבן – וכפי שהרמב"ם פוסק (הל' מעשה הקרבנות יז, ט) כדעת רבי שמעון, הפוטר את המתנדב שלא כדרך המתנדבים. עכ"ל.

הסברים נוספים והקשיים שבהם

הסבר נוסף כתב בספר והשב את העבודה (פ"ט הערה קיא) בשם ספר משמר הלוי על מסכת חגיגה: לאחר נטילת הידיים לאכילת מצה, הידיים יוצאות מגדר סתם ידיים, וכבר אינן טעונות טבילה לקדשים. דא עקא, שלא ציין את המקור המדויק בספר משמר הלוי, ולא מצאתיו במשמר הלוי, ולא אדע על מה אדניו הטבעו.

והנה, דין טומאת עמי הארץ אינו נוהג ברגל (חגיגה כו, א; רמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב יא, ט). והיה מקום להציע שמכיוון שכך גם הצורך בטבילת ידיים לאכילת קדשים אינו קיים ברגל. אולם נראה שאין לומר כן, דמאי חזית לתלות את שני העניינים זה בזה. ובפשטות מדובר בדינים שונים לחלוטין, שאין זיקה ביניהם. וכשם שהצורך בנטילת ידיים לאכילת פת ודבר שטיבולו במשקה לא בטל ברגל, כך גם הצורך בטבילת ידיים לאכילת קדשים. שו"ר שתירוץ זה הוצע ונידון על ידי השמועת חיים (ערבי פסחים סי' קג עמ' תצו-תצז), יעו"ש.

עוד היה מקום להציע, שהבית שבו נאכל הקרבן נידון כמקדש, וכדחזינן שיש לאכול את הקרבן דווקא בתוכו ואסור להוציאו ממנו, ולכן חל בו הדין דאין טומאת ידיים במקדש (פסחים יט, א; רמב"ם הל' שאר אבות הטומאות ת, ו). ומדברי הרמב"ן (חולין לג, א ד"ה ליתכשרו) משמע שכל ירושלים חשובה מקדש לעניין הא דאין טומאת ידיים במקדש. אולם גם הסבר זה קשה: ראשית, הדמיון בין הבית שבו נאכל הקרבן ובין המקדש הוא חלקי ומסוים, וקשה מאוד ללמוד ממנו לדין טומאת ידיים. שנית, נראה שגם במקדש יש איסור לעבוד ולאכול קדשי קדשים בטומאת ידיים, וכפי שהאריכו להוכיח בקהלות יעקב (זבחים ס"י טז) ובעלי תמר (חגיגה ב, ה ד"ה ולקודש וד"ה והא תנינן). ולא התחדש אלא שאין הידיים מטמאות את מה שהן נוגעות בו, אך האדם נדרש לטהר אותן. שלישית, הרמב"ן (שם) בתירוץ הראשון נקט דהא דאין טומאת ידיים במקדש הוא דווקא בכהנים, שזריזים הם, ולא בבעלים. איברא דעל כך היה ניתן להשיב שבני חבורה זריזים הם (שבת כ, א; פסחים פה, א) ודינם ככהנים לעניין זה.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

עוד היה ניתן להציע שנטילת ידיים נתקנה רק על מאכל שהוכשר לקבל טומאה באחד משבעת המשקים (ראה משנה מכשירין ו, ד), ומציאות זו מתקיימת בכל הקרבנות כשמבשלים אותם במים. ויצא מכלל זה הפסח שאינו נאכל אלא צלי (שמות יב, ט; זבחים נו, ב), ואינו מוכשר לקבל טומאה. אך גם הסבר זה אינו נראה, דהא חיבת הקודש מכשירה את כל הקרבנות לקבל טומאה אף ללא הכשר בשבעת המשקים (חגיגה כד, ב וחולין לג, א; ורמב"ם הל' שאר אבות הטומאה יב, יג והל' טומאת אוכלין י, יז), ובכלל זה קרבן פסח.

ועוד היה אפשר להציע שכשם שמצינו כמה הקלות בהלכות קרבן פסח המבוססות על כך שבני חבורה זריזין הם (שבת שם ופסחים שם), כך גם בעניין טבילת ידיים לקדשים הקלו חכמים. דהא כל טומאת ידיים אינה אלא מדבריהם, והם אמרו והם אמרו. וכשם שלא גזרו טומאה על קרבן פסח שיצא חוץ למחיצתו (פסחים שם; רמב"ם הל' שאר אבות הטומאה ח, ה) משום שבני חבורה זריזים ואינם צריכים לסייג זה, כך לא גזרו טומאת ידיים אצל פסח משום שבני חבורה זריזים וישמרו ידיהם בטהרה. והתוס' (פסחים שם ד"ה דבני) אף כתבו: 'במידי דשייך לפסח, כגון יוצא, זריזין בני החבורה יותר מכהנים'. אך גם הסבר זה קשה, דמהיכא תיתי לומר שלא גזרו, אחר שלא מצאנו כל גילוי לכך בדברי חז"ל ובראשונים. וקשה מאוד לומר שהדבר נלמד מסתימת המשנה והגמרא שלא הזכירו טבילת ידיים, דהא אי איתא שיש כאן יוצא מן הכלל, היה על חז"ל להשמיע זאת בדרך חיובית ולא בסתימה. ואמנם הרמב"ם (שם) כתב:

בשר קודש שיצא חוץ למחיצתו, הרי הוא ספק אם מטמא את הידים או אינו מטמא. לפיכך, אינו מטמא, שספק טומאת הידים טהור, כמו שיתבאר. ואם בשר פסח שיצא חוץ לבית הוא, הרי הוא טהור; בני חבורה זריזין הן.

ומבואר שבפסח מקלים במילי דטומאת ידיים. אך לכאורה פשוט שאין הדברים נוגעים לנידון דידן.

בזמן המקדש אכילת הפסח הייתה קודמת לאמירת ההגדה

והנה, אלמלא תיאורו של הרמב"ם לסדר פסח, היה ניתן להבין שבזמן הבית לא השתהו זמן רב באמירת ההגדה לפני האכילה. דבמשנה לא מוזכרת השתהות כזו, אלא רק בגמרא. ולשון המשנה (פסחים קיד, א) היא: הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה. ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח.

וכבר עמדו כמה מחברים⁷ על כך שבפשטות נראה שכל אלו הובאו בזה אחר זה: הירק המטובל בחזרת, מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, וגופו של פסח. והם לא הובאו לקישוט בעלמא אלא לאכילה, והפסח לא הוצא מהתנור כדי שיתקרר בזמן אמירת ההגדה, אלא לאכילה.⁸ ואכילת כל אלה היא שמעוררת את שאלות הבן ואת אמירת ההגדה, המוזכרות במשנה הבאה (קטז, א):

מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בן אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה? שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור? שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי? שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים? ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

נראה שיש מקום לסייע לדרך זו מכך שעניין נטילת הידיים הכפולה בליל הסדר מוצג בגמרא כדבר שעדיין לא היה ברור ופשוט בתקופת רב פפא (קטז, ב):

אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש: נטל ידיו בטיבול ראשון, נוטל ידיו בטיבול שני. אמרוה רבנן קמיה דרב פפא: הא בעלמא איתמר, דאי סלקא דעתך

7. פרקי מועדות (עמ' 171 ואילך, ובעיקר מעמ' 182); טל חיים (פסח עמ' תקכט ואילך); הרב יהודה זולדן, זמן אכילת הפסח בליל הסדר, מעלין בקודש כא (אדר ב' תשע"א) עמ' 101-115.

8. יצוין כי בספר ירושלים במועדיה (פסח עמ' קנח) כתב 'שצריך הפסח להיות אז שלם, כל זמן ההגדה', ובשונה מהאמור כאן.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

הכא איתמר, למה לי נטילת ידיים תרי זימני? הא משא ליה ידיה חדא זימנא! אמר להו רב פפא: אדרבה, הכא איתמר. דאי סלקא דעתך בעלמא איתמר, למה לי תרי טיבולי? אלא מאי, הכא איתמר? נטילת ידיים תרי זימני למה לי, הא משא ליה ידיה חדא זימנא. אמרי: כיון דבעי למימר אגדתא והלילא, דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע.

מכך שהיה צריך לדון ולבאר 'למה לי נטילת ידיים תרי זימני' עד כדי כך שרבן סברו שדרשת רב חסדא אינה מתייחסת לפסח, נראה בפשטות שהדבר לא היה מושכל ראשון. ואמנם הרמב"ם בתיאורו לסדר פסח לא הבחין בעניין זה בין זמן הבית לזמן גלות. אך ייתכן שהרמב"ם לא נחלק על כך שבזמן שבית המקדש היה קיים לא היו שוהים לפני אכילת הקרבן, והסיבה שלא נחית לכך היא שתכלית תיאורו לסדר פסח בזמן הבית אינה תיאור היסטורי של מה **שהיה**, אלא תיאור הלכתי-מעשי-שימושי של מה **שיהיה**.⁹ ומכיוון שרב חסדא קבע שנטילים ידיים פעמיים וביניהן אומרים הלל והגדה, יש לנהוג כך בפשטות גם כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ואין לשנות את הסדר בחזרה למה שהיה קודם תקנת רב חסדא.¹⁰

לפי כל זה היה ניתן להבין מדוע לא נזכרה בחז"ל טבילת ידיים, דבאמת לא נעשה הפסק בהגדה קודם לאכילת הקרבן. אך דברי הרמב"ם עדיין אינם מיושבים, שכן אם בחר לתאר את מה שיהיה במהרה בימינו, וכפי שהתבאר, היה לו לתאר גם את טבילת הידיים. וגם בדברי חז"ל עדיין קשה שלא נזכרה טבילת ידיים בתחילת התהליך, וכקושי הרביעי הנ"ל על הסבר הרב פישוהוף.

---

9. ויעוין בכעין זה לקמן (עמי תלט).

10. ובגמרא (פסחים פה, ב - פו, א) משמע שבזמן הבית ההלל נאמר אחר אכילת הקרבן, וכן מבואר בראשונים (רי"ח שם ד"ה מאי, רש"י ד"ה שלא; רז"ה כו, ב בדפי הרי"ף).

ג. אבחנה בין טהרה מטומאה לטהרה מלכלוך

אבחנה בין שתי מערכות טהרה שונות

נראה שיש לבאר את דברי חז"ל והרמב"ם על יסוד הבחנה בין שני סוגים של טהרה, ובאופן דומה מעט לדברי הגר"ח ולהסבר האורה ושמחה הנ"ל.¹¹ דהנה, ישנן שתי מערכות של טומאה וטהרה: המערכת הראשונה כוללת את הטומאות מדאורייתא: מת, מצורע, שרץ, זב, נידה ועוד; בצירוף טומאות דרבנן שהתווספו עליהן: בית הפרס, ארץ העמים, כתבי הקודש, סתם ידיים ועוד. לעומתה, יש מערכת שנייה שכוללת את הלכות נטילת ידיים הנוהגות בזמן גלות, ובה אין אבחנה בין טמא מת למי שטהור מטומאת מת, ובין נידה למי שאינה נידה – כולם צריכים ליטול ידיהם. ובמערכת זו, גם לכלוך בעלמא נחשב לטומאה, וכלשון הראב"ד (תשובות ופסקים, כג):

ואומר אני כי עיקר טומאת הידים שאמרו לא טומאת ודאי אלא טומאת ליכלוך, מפני צואה או זיעה או (שהרגו) [שהרג] מאכולת, וגזרו עליהן טומאה מאותו לכלוך כאלו נגע בטומאה. ועשו אותן שניות לפסול את התרומה במגען, ושלא לאכול בהן חולין אלא על ידי (הדחק) [הדחה].

נמצא שיש במערכת הראשונה מה שאין בשנייה, ויש בשנייה מה שאין בראשונה: אדם יכול ליטול ידיו ולהיות טהור במערכת השנייה, אך ייאסר עליו להיכנס לירושלים משום שהוא מצורע, וכל שכן שלא יוכל לאכול קדשים ולהיכנס להר הבית. לעומתו, אדם שנגע בדבר טינוף טעון נטילת ידיים, אף שבמערכת הראשונה הוא טהור, והוא יכול להיכנס למקדש ולאכול קדשים.

טהרת ידיים לקדשים – מחשש מגע בטומאה

לפי זה, נראה לומר שיש שתי תקנות בידיים: **טבילת הידיים לקדשים** באה לטהר מטומאת ידיים שבמערכת הראשונה. דתיקנו שסתם ידיים תהיינה שניות לטומאה, במדרג הטומאות שבמערכת הראשונה. ואסור לאכול קדשים כאשר הידיים שניות לטומאה. לעומת זאת, **נטילת הידיים לאכילת חולין** באה לטהר מטומאת ידיים שבמערכת השנייה. ונגיעה במקום מטונף אינה מצריכה

11. ואולי גם הם לכך נתכוונו, אף שלכאורה קשה להעמיס זאת בלשוניתיהם.

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

טבילה לקדשים, דמקום מטונף אינו אב הטומאה ואינו ראשון לטומאה. ובאמת הכוהנים נגעו בידיהם בבשר ובדם הקרבנות ובוודאי התלכלכו ממנו, וכגון בהולכת איברים לכבש, והדבר לא פסל אותם מעבודה או מאכילה, ואדרבה, שבח הוא לבני אהרן (יעוין פסחים סה, ב). ונראה שזו הסיבה לכך שלא נאמר בשום מקום שלאחר שהכהן נתן מן השמן על בהן רגלו הימנית של המצורע (ויקרא יד, יד; ועוד), הוא צריך ליטול או לטבול ידיים לצורך המשך טהרת המצורע. לעומת זאת, במערכת השנייה יש משמעות בסיסית לניקיון. והוא שנאמר (חולין קו, א):

אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: נטילת ידיים לחולין מפני סרך תרומה, ועוד משום מצוה. מאי מצוה? אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים, רבא אמר: מצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך, דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים, אמר ר' אלעזר בן ערך: מכאן סמכו חכמים לנטילת ידיים מן התורה.

וכתבו התוס':

מצוה לשמוע דברי חכמים – ואם תאמר, והלא משום סרך תרומה תקנוה, ואם כן מאי ועוד. ויש לומר, דתקנו משום נקיות.

בדברי התוס' מבואר היסוד שנטילת ידיים היא משום נקיות. והרמב"ם (הל' ברכות ו, א) כתב:

כל האוכל הפת שמברכין עליה המוציא, צריך נטילת ידיים תחלה וסוף, אף על פי שהיא פת חולין, ואף על פי שאין ידיו מלוכלכות, ואינו יודע להן טומאה, לא יאכל עד שיטול שתי ידיו. וכן כל דבר שטיבולו במשקין, צריך נטילת ידיים תחילה.

ממה שכתב שיש ליטול 'אף על פי שאין ידיו מלוכלכות', נראה דכל שכן שלכלוך מצריך נטילה. וכן נאמר בגמרא (ברכות נג, ב) גם ביחס למים אחרונים, שנזכרו בכמה מקומות בחדא מחתא עם מים ראשונים:

רבי זוהמאי אומר: כשם שמזוהם פסול לעבודה – כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. אמר רב נחמן בר יצחק: אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא,

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

אלא מתניתא ידענא; דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא: והתקדשתם – אלו מים ראשונים, והייתם קדשים – אלו מים אחרונים, כי קדוש – זה שמן, אני ה' אלהיכם – זו ברכה.

נראה אפוא שאף שנטילת ידיים לחולין נתקנה מפני סרך תרומה, גדריה שונים לגמרי מגדרי טומאת ידיים שבמערכת הראשונה. ושוני זה הוא שמגדיר את נטילת ידיים כתקנה עצמית שאין לה סמך בקרא, ולא כדין דרבנן רגיל כמו מיעוטו ומקפיד עליו שחוצץ בטבילה מדרבנן (עירובין ד, ב) או תקנת גט מקושר (ב"ב קס, א-ב) או דיני דרבנן אחרים, אלא זו מצווה דרבנן העומדת בפני עצמה. ולכן הרמב"ם (ספר המצוות, שורש א) הזכיר אותה בחדא מחתא עם חנוכה ופורים, בדינו על הכללת מצוות דרבנן במניין המצוות. והסמ"ג (הקדמה לעשין דרבנן) כתב:

אחרי שסיימנו מצות עשה של תורה נחל לבאר מצות עשה שהם מדברי סופרים ומהם מדברי נביאים והם חמש מצות, מצות עירובין, מצות אבל, מצות תשעה באב, מצות מגילה, מצות חנוכה, וכבר בארנו מצות נטילת ידים שהיא מדברי סופרים בהלכות ברכות.

אף הסמ"ק ייחד סימן (סי' קפא) לעיסוק במצוות נטילת ידיים, ולפניו כתב: 'שלמו מצות התלויים ביד דאורייתא, אחל נטילת ידים דרבנן'.

תקנת טבילת ידיים לקדשים קדמה לנטילת ידיים לתרומה

שתי התקנות בנטילת ידיים הן תקנות שונות, ואף נתקנו בתקופות שונות. בגמרא שבת (יד, ב - טו, א) נאמר:

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת¹² ידים יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. חכם בני ושמח לבי ואשיבה

---

12. המהרש"א (חידושי הלכות ד"ה שתיקן) מחק תיבת נטילת, וגרס 'יודים', משום שבקודש מטבילין ולא נוטלים. ודבריו צוינו גם בגיליון הש"ס על אתר. וכן הגרסה בכ"י מינכן, פרידברג, וטי, וכן בכ"י וטי' 127 של הגמרא בעירובין. אמנם בשני קטעי גניזה קמברידג' לשבת, וכן בשאר כה"י של הגמרא עירובין, הנוסח כלפנינו: 'ונטילת ידים'. והגרסה 'יודים' מופיעה גם בתשובת

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

חרפי דבר. אתא שלמה גזר לקדשים, ואתו אינהו [=הלל ושמאי] וגזור אף לתרומה.

הרי שהתקנה לקדשים היא קדומה ונתקנה על ידי שלמה, והתקנה לתרומה נתקנה על ידי הלל ושמאי. וזאת בשונה מהנטילה לחולין שבה נזכר שמו של ר' אלעזר בן ערך. שמצווה לשמוע דבריו. ונראה שתקנה זו נתקנה זמן רב אחרי תקנת שלמה, ומדובר בשתי תקנות שונות שמתאחדות בסדר פסח. וכן מבואר בדברי הראב"ד (הל' שאר אבות הטומאות ח, ח). דכתב שם הרמב"ם: שלמה המלך ובית דינו גזרו על כל הידים שיהיו שניות, ואף על פי שלא ידע בודאי שנטמאו, מפני שהידיים עסקניות. ולא גזר שלמה על הידים טומאה, אלא לקדש; ואחר כך גזרו חכמים שאחריו אף לתרומה. ולפיכך צריך נטילת ידיים לתרומה, ואם נגע בתרומה קודם שיטול ידיו, פסלה, ונשרפת על טומאה זו.

על כך הוסיף הראב"ד:

לתרומה – אמר אברהם, ואחר כך גזרו על אכילת חולין שצריך נטילת ידיים.

מבואר שתקנת נטילת ידיים לחולין נתקנה רק לאחר התקנה דתרומה, שהיא מאוחרת לתקנה דקודש. ונראה שהסיבה שהרמב"ם לא הזכיר זאת היא שסבר שהתקנה דחולין אינה שייכת כלל להלכות שאר אבות הטומאות ששם הובאו דיני טומאת ידיים השייכים למערכת הראשונה, אלא להלכות ברכות, ובאמת בהלכות ברכות (פרק ו) הביא הרמב"ם את כל דיני נטילת ידיים השייכים

גאון (מוסאפיה-ליק, עו), בפירוש רב נסים גאון (עירובין ב, א) בר"ח (עירובין שם: 'וגזר טומאה על הידים'), ברש"י (עירובין שם ד"ה וידים), בר"י מלוניל (שבת פג, ב) ובפסקי הרי"ד (מגילה יד, א). ובאו"ז (א, נה) הגרסה כלפנינו.

אמנם, על עצם טענת המהרש"א השיב הפני יהושע (שם ד"ה בשעה): 'ולענין דמשום הא לא איריא, דהאי בקדש מטבילין לאו מתקנות שלמה היא אלא לאחר כך נתקנה, דומיא דשאר מעלות דקתני התם בחגיגה (כ, ב). אדרבה, נראה לי להביא ראיה, דבפרק עושין פסין גרסינן ונטילת ידיים, דומיא דנטילת ידיים בחולין דאיירי התם לעיל מיניה במעשה דר' עקיבא, כשהיה חבוש בבית האסורין'.

תטז

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

למערכת השנייה הנ"ל. ואמנם המשנה בחגיגה הנ"ל הזכירה את התקנות הללו בחדא מחתא, אך הדבר לא נבע מכך שהן שייכות לאותה מערכת, אלא מהדמיון שביניהן. ודרכה של המשנה בפרקים ב' ו' של מסכת חגיגה להביא דינים בענייני טומאה וטהרה, שהשייכות ביניהם היא מועטת, וכדברי הרע"ב (חגיגה ב, ה):
והאי דנקט להו הכא גבי הלכות חגיגה, לפי שיש בסופן הלכות הרגל, שעמי הארץ חשובים טהורים ברגל, ולא בשאר ימות השנה. בסוף חומר בקודש.

ולא כן דרכו של הרמב"ם, שחלוקת הנושאים בספרו היא חדה ושיטתית, ונדיר מאוד למצוא בו דינים שלא הובאו בחטיבת ההלכות המיועדת להם. וכבר עמד בזה הכס"מ (שם), וכתב על דברי הראב"ד: 'ואין מזה תפיסה על רבינו, שאין כאן מקום דין נטילה לחולין, ובהל' ברכות שהוא מקומו כתבו'. ויעוין עוד באור שמח (שם). וכאמור, הרמב"ם הזכיר את עניין הלכלוך בנוגע לנטילה לחולין ולא בנוגע לנטילה לתרומה וקדשים.

מחלוקת רש"י ורמב"ם ביסוד גזירת סתם ידיים לתרומה

בדברי רש"י (שבת יד, א ד"ה עסקניות) מובאים שני הסברים לגזירה שגזרו חכמים על סתם ידיים (משנה זבים ה, יב; והובאה בגמרא שם), וז"ל:
עסקניות הן – ונוגעין בבשרו ובמקום טנופת, וגנאי לתרומה בכך ונמאס לאוכלין כשנוגע בה בידיים מסואבות.
ורבותינו מפרשים: חיישינן שמא נגעו [ידיו] בטומאה [ונטמא].
וקשיא לי: אם כן, ניחוש שמא נגע באב הטומאה ונמצא ראשון ויטמאנה, ועוד:
מאי שנא ידים לחודייהו, בכל גופו נגזר לפסול תרומה שמא נגעו ידיו בטומאה ונטמא כל גופו, ועוד: לא תסגי להו בנטילה, אלא בטבילה.

מהקשר הדברים נראה ברור שמדובר על המערכת הראשונה, דהא ידיים נשנו שם יחד עם האוכל אוכל ראשון, הבא ראשו ורובו במים שאובים, כתבי הקודש, טבול יום ועוד. ומדברי רבותיו של רש"י נראה שהבינו כפי שהתבאר, שאין שייכות בין גזירת ידיים הראשונה ובין טינוף ולכלוך, ולכן תלו את כל הגזירה בחשש מנגיעה בטומאה. ואת מה שהקשה רש"י יישב הר"ן (חי' פסחים יט, א ד"ה זכינן):

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

ובודאי שאין עסקניות ליגע באב הטומאה, שהרי אינו מצוי, אלא מפני שהן עסקניות ליגע בראשון טמאו אותן.¹³

ואולי יש ליישב באופן נוסף, דסוף סוף גזירת הידיים תביא לשמירתן מטומאה, וזה העיקר, ולא העלאת הידיים מטומאה לטהרה, דהא בפועל הן לא נטמאו, והנטילה אינה בגלל החשש כשלעצמו אלא מכוח התקנה. וכעין מה שגזרו טומאה על בעלי קריין כדי שמעיקרא ייזהרו מלהיטמא (ברכות כב, א), שטבילתם אינה מחמת הטומאה כשלעצמה אלא מחמת התקנה.

אמנם רש"י לא סבר כן, ולכן הוכרח לפרש שהחשש הוא מנגיעה בבשרו ובמקום טינופת, ובאמת אין חשש לטומאה ולאיסור אכילת תרומה בטומאה, אלא החשש הוא לכלוך בעלמא ולגנאי בעלמא. ולפי המתבאר לעיל, היה מקום להציע שאף רש"י סבר שהגזירה המקורית לקדשים לא נבעה מחשש לגנאי אלא מחשש לטומאה ממשית. אך יד הדוחה נטויה, שכן קושיותיו על פירוש רבותיו קשות באותה מידה אף אם מקבלים את דבריהם רק לעניין קדשים ולא לעניין תרומה. ולכן נראה שבדעת רש"י מוכרחים לומר שתקנת ידיים מעיקרא נבעה מחשש לכלוך ולגנאי, ולא מחשש טומאה כפי שהתבאר. והרמב"ם סבר כרבותיו של רש"י, וכדבריו שהובאו לעיל (פיהמ"ש טהרות ז, ח), שהחשש שמכוחו גזרו על הידיים הוא: 'ושמא נגע בטומאה ולא ידע'. ויעוין עוד בעניין זה במקורות שצוינו בשערי דעת (ח"ב פ"ה הערות 5-12).

ביאור דברי הרמב"ם בעניין סדר פסח לפי המתבאר

לפי המתבאר מיושב היטב מדוע היסח הדעת שבמהלך ההגדה מצריך דוקא נטילת ידיים ולא טבילת ידיים, ואף שאוכלים את קרבן הפסח שהוא קודש. דהחשש הוא שהאדם נגע במקום מטונף או בגופו, וחשש זה משתייך באופן מובהק למערכת השנייה הנ"ל, ולא למערכת הבסיסית של אבות הטומאה

---

13. וכן כתבו הצ"ח (פסחים שם, אות קלה) והפמ"ג (או"ח א"א קסד, ג).

ותולדותיהם.¹⁴ ולכן החשש מצריך דווקא נטילת ידיים ולא טבילת ידיים. ובכך מיושב מדוע חז"ל והרמב"ם סתמו ולא הזכירו טבילת ידיים שמתקיימת במהלך סדר פסח. אמנם לשיטת רש"י, לכאורה הדבר עדיין קשה.

14. אמנם בשבלי הלקט (סי' ריח) איתא: 'הטעם מפרש התם, כיון דבעי למימר אגדתא והלילא, מסח דעתיה; לפי שהידים עסקניות הם, ושמא בעוד שקראו ההגדה והלל, נגעו ידיו בדבר המטמאין; לכך צריך לחזור וליטול, שהרי יש לו לאכול פת, ואי אפשר לו לאכול בידים מסואבות. וכיון שתלה הטעם בהסח הדעת – אם ברור לו ששימר ידיו היטב, ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאין את הידים, אינו צריך לחזור וליטול ידיו, שהרי ידיו טהורות מנטילה ראשונה; ואם נטל אין לו לברך, שמא יהיה ברכה לבטלה'. ולכאורה מבואר בדבריו שאין חלוקה עקרונית בין שתי המערכות. וכן כתב החיי אדם (ח"א מ, כ): 'נראה לי דהנוגע באמצע סעודה בספר תורה או בתפילין או ברצועות או במגילה מן המגילות הנכתבים על קלף כדן, צריך ליטול ידיו, שהרי כל אלו מטמאין הידים כמבואר בש"ע סימן קמ"ז במ"א שם. אך כיון שלא מצאתי דין זה בפוסקים, יטול ידיו ולא יברך'.

ואולם, כבר העיר הביאור הלכה (או"ח קסד, ב ד"ה לחזור) על דברי החיי אדם, וכתב שנראה שכתבי הקודש אינם מטמאים לחולין אלא רק לתרומה, והיינו כפי שהתבאר שמדובר בשתי מערכות שונות. ועוד כתב שמתשובת רב האי (תשוה"ג מוסאפיה-ליק, פא; האשכול מהד' אלבק נט, א; האשכול מהד' אורבך ח"ב הל' ספר תורה סי' יב עמ' 41, ויעוין נחל אשכול אות יז) מוכח שלא כחיי אדם, דרב האי כתב: 'ששאלתם אי הלכתא כשמואל דאמר אסתר אינה מטמאה את הידים, או לא. למאי הלכתא אצטריכא לכון הלכתא, מי אית לן השתא טומאת ידים ותרומה וקדש? אלא בדין הוא דלית הלכתא כשמואל דאתוקם ביחידא'. והדברים מתאימים למה שהתבאר.

בציץ אליעזר (ז, כז, ב) כתב שאין מדברי שבלי הלקט ראייה שלא כביאור הלכה, 'מפני שהרי דין נטילה זאת בליל הסדר שנאמרה בגמרא פסחים, בזה הרי נאמר גם על בזמן שבית המקדש היה קיים. ואז הרי באמת היה בלילה הזה גם קודש, שהוא הקרבן פסח, וגם היה יכול להיות מאכלי תרומה, ובהם הרי באמת גם כתבי הקודש מטמאים את הידים וצריך לחזור וליטול ידיו. ולפי המתבאר נמצא שאם משום קודש, היה צורך בהטבלה ולא היה די בנטילה. ויעוין עוד בזה בשו"ת יביע אומר (י, או"ח נה, על ח"ג או"ח אות ה, לסי' ו) ובמקורות שצוינו שם.

לכאורה יש להביא ראייה נוספת לכך שטומאת כתבי הקודש אינה שייכת למערכת השנייה שנוהגת גם בזמן שכל ישראל טמאי מתים, מכך שהותר לאכול אכילת עראי בתפילין (רמב"ם הל' סת"ם ד, טו; ב"י ושו"ע או"ח מ, ח), וכתב המשנ"ב (מ, כ) דהיינו עד כביצה פת ועד בכלל. והרי על כביצה פת יש ליטול ידיים (משנ"ב קנח, ט), ואם כן כיצד המניח תפילין רשאי לאכול,

תיט

ועוד נראה מסתימת דברי חז"ל והרמב"ם, שגם בתחילת ליל הסדר אין צורך בטבילת ידיים, והיינו משום שטבילה זו כלולה במה שטבלו וטיהרו את כל הגוף קודם הכניסה לרגל, דחייב אדם לטהר עצמו ברגל (ר"ה טז, ב), וכפי שביאר הרמב"ם (הלי טומאת אוכלין טז, י): 'כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל, מפני שהם נכונים ליכנס למקדש ולאכול קדשים'. ולפי המתבאר נראה לומר שאותה הטהרה המוקדמת הנדרשת החל מכניסת הרגל כדי להיות נכון לאכול קדשים, מועילה ומספיקה, ואין צורך בטבילת ידיים נוספת מלבדה, דהאדם טבל כדי להיות טהור ברגל, והוא נשמר מטומאה. ומעין מה שלמדו בקל וחומר (זבחים כא, א; חולין קו, א) שמקווה הכשר לטבילת כל הגוף כשר לנטילת ידיים, כך יש לומר שטבילה שמטהרת את כל הגוף מטהרת בכלל זה גם את הידיים.¹⁵

לפי זה נראה שאין צורך לטבול ידיים במיוחד לאכילת הפסח

לפי כל האמור עולה שאין צורך לטבול ידיים במיוחד לאכילת הפסח, ודי בטהרת הגוף בערב פסח ובשימת לב להיזהר מטומאה. ומכל מקום אין הדברים מבוארים כל הצורך, ועדיין צריך לבאר מה טיבה של שימת לב זו, ומתי הידיים יוצאות מחזקת טהרה ומוגדרות כסתם ידיים שאין טבילתן הקודמת עולה להן והם טעונות טבילה מחודשת. ולמשל, ייתכן שלאחר שינה במהלך הרגל יהיה

והרי נטילת הידיים שלו נפסלת מיד מעצם הנחת התפילין, ולכאורה הוא דומה לטובל ושרץ בידו, שטבילתו אינה כלום. ומוכח אפוא שהנחת תפילין אינה סותרת לטהרת הידיים לאכילת חולין. וגדולה מזו כתב בהערות הגר"ש אלישיב (ברכות כג, ב ד"ה חולץ) בנוגע לסעודת קבע של יותר מכביצה: 'חולץ תפילין – וברשיי פירש שהוא משום שמא ישתכר ויתגנה בתפיליו. חזינן שאי לאו האי טעמא, שרי ליה לאכול בשעה שלבוש בתפילין'.

15. אחר הדברים האלה, ראיתי שכעין זה כתב בסדר הקרבת קרבן פסח (משולמי; נדפס בקובץ תורת הקרבנות על קרבן פסח ומסכת כריתות, בני ברק תשע"ב, עמ' סח פ"ד ס"ו): 'בטבילה זו יש לכוין כדי להטהר ולאכול הקרבן', והיינו טבילה שנעשית לפני שחיטת הפסח, כמבואר שם. והאבחנה בין טומאה שאין חוששים לה ואין מצריכים טבילה ובין לכלוך שחוששים לו ומצריכים טבילה, הוזכרה בקצרה גם בדברי כמה מהאחרונים שזכרו לעיל: הגדה של פסח לימי בית המקדש השלישי (עמ' עב הערה ע), ספר והשב את העבודה (פ"ט הערה קיא), שמועת חיים (על פרק ערבי פסחים ס"י קג עמ' תצז-תצח).

פסח לה' | סימן טו
טבילת ידיים לפני אכילת קרבן פסח

צורך לטבול ידיים לאכילת קדשים, אף שהשינה אינה גורעת מהטהרה שטיהר עצמו לרגל, ואולי גם עצם היסח הדעת מאכילה למשך זמן שבו מחוסר תשומת לב עלולות הידיים להיטמא בטומאה דרבנן המצויה, מחייב טבילת ידיים, ושמה זמן זה הוא כשעה או שעתיים, וצ"ע.¹³

---

16. יש להוסיף שבזמן חז"ל, כשלמדו מכתבי הקודש ולא מחומשים, הייתה טומאת הידיים כתוצאה ממגע בכתבי הקודש מצויה מאוד, וכל מי שלמד תורה נטמאו ידיו.